

teľnosť metód z hľadiska spoločensko-historickej praxe.

*

Práca je písaná esejistickou formou.

Karol Kasal

NOVÉ POLSKÉ PRÁCE Z TEORETICKEJ SOCIOLOGIE

Je viac-menej prirodzené tvrdenie, že kategoriálna výstavba sociologických systémov je základným predpokladom rozvoja sociologickej teórie i praxe v tom zmysle, že spätne ovplyvňuje účinné uplatňovanie sociológie v praxi.

Zdá sa, že pri súčasnom zoznamovaní sa s výsledkami poľskej sociológie majú stále väčší význam tie práce, ktoré prinášajú fundované teoretické pohľady na problémy, ktoré treba riešiť skôr alebo neskôr i našim sociológom.

Práce významných poľských sociológov Jána Szczepeńskiego, *Zagadnienia socjologii współczesnej* (Varšava 1965, strán 131) a Jerzyho J. Wiatra, *Sociologia zaangażowana* (Varšava 1965, strán 210) nie sú púhym doplnením, resp. prepracovaním ich známych prác. To sa týka predovšetkým vzťahu uvedenej práce Jána Szczepeńskiego k jeho snád' najznámejšej práci, ktorá vyjde koncom t. r. v českom preklade (*Elementarne pojęcia socjologii*, 2. vyd., Varšava 1965). I keď autor v novšej práci vychádza z poňatia kategórií známeho zo Základných pojmov, je jej základnou funkciou ukázať, ako fungujú vnútorné mechanizmy niektorých závažných spoločenských procesov súčasných spoločností — spoločností industriálnych (str. 5). V tejto súvislosti ide predovšetkým o problémy práce a techniky práce, rodiny a výchovy mládeže, diferenciacie a rozvrstvenia spoločnosti, o otázky moci, konfliktov, o vízie lepšieho sveta, zložité otázky náboženstva, ideológie, vedy a pod.

Takéto komplexné skúmanie problematiky industriálnych spoločností už samo so

Mnohé problémy skôr nadhadzuje, než rieši. Preto jej význam je skôr v podnetoch, ktoré prináša, než v samom teoretickom riešení.

sebou prináša celý rad základných metodologicko-teoretických problémov východiskového chápania tohto typu spoločnosti, ktorý pokladá drvivá väčšina nemarxistických sociológov vzhľadom na existenciu socializmu a kapitalizmu za jednotný typ spoločnosti, ktorý možno len kvantitatívne diferencovať (takto napr. chápe túto spoločnosť západonemecký sociológ Dahrendorf).

Treba si však všimnúť, že sú tu mnohé problémy, ktoré nie sú len formálne zhodné, ale ktoré vyplývajú z objektívne pôsobiacich tendencií a zákonitostí vedeckotechnickej revolúcie.

Aktuálnosť Szczepeňského publikácie spočíva v tom, že v hutnom náčrtku problémov súčasnej spoločnosti ukazuje na teoretickú nevyhnutnosť riešenia problémov „priemyselných spoločností“ charakterizovaných masovou, strojovou výrobou statkov a služieb v podnikoch odlúčených od rodiny, vyrábajúcich podľa zásad rozsiahlej delby práce (11). V rozhodujúcej miere určuje povolanie pozície osobnosti v spoločnosti. Rozhodnutie o voľbe povolania javí sa ako rozhodnutie o smere formovania, určuje intelektuálnu stránku osobnosti; vymedzuje jej miesto v spoločenskej delbe, v spoločenských skupinách, určuje ďalej, aké systémy hodnôt, vzory správania osoba prijme. Mimoriadna závažnosť týchto problémov súvisiacich s tvorbou axiologických systémov nebola dostatočne docenená.

Reflexom koncepcie industriálnej spoločnosti javiacej sa v teoretickej rovine ako „organizačná spoločnosť“ (Organizational

Society), v ktorej je postavenie človeka určované mierou začlenenosti do organizačných systémov, je teória a sociológia organizácie, vychádzajúca z možnosti niekoľkorakého definovania organizácie (pozri Szczępański, *Elementarne pojęcia*, 125—130; A. Matejko, *Organizacja jako przedmiot studiów socjologicznych, Problemy organizacji, zeszyt 2*). Podnetná konfrontácia marxistického a nemarxistického poňatia vzájomných štruktúrnych väzieb medzi organizáciou a človekom súčasne nastoluje teoretický problém analýzy niektorých základných tendencií, a to tendencií k jednote, ku koordinácii a centralizácii, tendencie smerujúcej k vytvoreniu kategórie špecializovaných vedúcich pracovníkov, expertov organizátorov a technikov a napokon tendencií k vytvoreniu skupiny „vysokého riadenia“. Sociológ zaujíma predovšetkým analýza organizačných štruktúr, optimalizácia väzieb jednotlivých integrujúcich faktorov. V tejto súvislosti sa autor neobyčajne podnetne zaoberá problematikou byrokracie ako ideálneho príkladu formalizovanej organizácie administratívnej práce alebo — v širšom slova zmysle — kancelárskej práce, jej weberovského chápania ako racionalizovaného a depersonalizovaného organizačného systému slúžiaceho maximálnej efektívnosti a vyžadujúceho teda vylúčenie všetkých nepodstatných faktorov.

Za významný, v mnohom smere syntetizujúci príspevok k problematike politických vied treba v práci Szczępańskiego pokladať kapitolu piatu, venovanú analýze problémov politickej moci (str. 68 n.). I v tejto súvislosti vychádza autor ako z jedného z možných prístupov k určeniu foriem politickej moci zo známeho Weberovho poňatia (tradičné, charizmatické, byrokratické panstvo). V súvislosti s typológiou moci všima si autor techniky jej výkonu, ktoré nikdy nevstupujú v kryštallicky čistej forme, či už ide napr. o techniku opierajúcu sa o magickú alebo náboženskú autoritu, založenú na presvedčovaní, na výchove a vštepovaní obyvateľom princípy ideológie

atd. Treba sa ďalej vážne zamyslieť i nad vymedzením okruhov problémov, ktoré by mala skúmať sociológia politiky, ktorá nemá ľahkú situáciu.

Záverčná stať venovaná otázkam spoločnosti prináša taktiež niekoľko zaujímavých podnetov, vyúsťujúcich — s prihliadnutím k niektorým názorom západnej sociológie (Parsons, Loomis) — v pokuse o teoretickú sociologickú koncepciu socialistickej spoločnosti; ukazuje sa tu značná príbuznosť s názormi niektorých našich teoretikov (Machonin). Socialistická spoločnosť (ako typ industriálnej spoločnosti) je charakterizovaná 1. socialistickým vlastníctvom výrobných prostriedkov a plánovitým rozvojom hospodárstva, 2. vznikom novej spoločenskej makroštruktúry, nových spoločenských rozdielov, pokiaľ ide o vrstvy i profesie (povolania), 3. výraznou úlohou štátu a systému inštitúcií v procese tvorby nového hospodárstva a novej makroštruktúry, 4. systémom novej mikroštruktúry prispievajúcej výrazne k stabilizácii novej spoločnosti, 5. významnými zmenami v systéme hodnôt, snáh a ideálov ľudí tradične označovaných pojmom kultúrnej revolúcie. Ako ďalší charakterizujúci aspekt novej spoločnosti uvádza formovanie charakteristického typu osobnosti, prekonávajúce tradičnú charakteristiku buržoáznej ideológie s jej „ekonomickým človekom“.

Práca J. Wiątra, *Socjologia zaangażowana* (s podtitulom Szkiecy o socjologii i polityce) sa čiastočne v niektorých problémových okruhoch prelína s prácou Jána Szczępańskiego. Po určitom teoretickom vymedzení vzájomných vzťahov sociológie, spoločenského vedomia a politiky (kde sa autor podnetne zamýšľa nad štyrmi mýtmi „modernej“ sociológie — nad mýtom etickej neutrálnosti, modernosti, empirizmu a mýtom racionálneho inžinierstva) nastoluje v prvej časti *Idey a hodnoty* otázku spoločenského rozvrstvenia a egalitárnych tendencií. Ako autor hovorí (63), nevidí nijakého dôvodu proti tomu, aby sa i marxistická sociológia nezaoberala — v súla-

de s objektívnym posunom kritérií triedneho a vrstvového členenia spoločnosti — celým komplexom aspektov modifikujúcich sociálnu štruktúru spoločnosti. Teoretickopolitickými otázkami, napr. problémami postojov a mienok v politickom živote sa autor čiastočne zaoberal už v publikácii *O sociológii* [(Osveta 1964), kap. III a IV]. Tu sa hlbšie venuje najmä kategórii „politického správania“, citujúc názory predstaviteľov predovšetkým americkej politickej vedy (Lasswell, Elau, Eldersveld a i.). Osobitne sa zaoberá problematikou „volebného správania“ (voting behavior), typológiou jeho determinantov (dynamická a statická podmienenosť, vplyv na správanie spoločnosti ako celku, na správanie jednotlivých spoločenských skupín a osôb). Vychádza zo skúseností svetovej sociológie, v ktorej sa empirickým prieskumom volebného správania venuje pozornosť už od tridsiatych rokov. V stati

o psychologických aspektoch politického správania pokúša sa autor o určitú sociologickú, resp. psychosociologickú analýzu tvorby politických rozhodnutí konkrétne v oblasti postoja voličov pri voľbách (vychádzajúc z teoretických záverov Campbellových, Gurinových a Millerových). Záverečné poznámky štúdie venuje autor psychologickým aspektom politického správania v poľských výskumoch (publikoval o tom stať *Elections and Voting Behavior in Poland, Essays on the Behavioral Study of Politics*, Illinois 1962, 235—251).

Práce obidvoch autorov, tvoriace významnú súčasť ich dlhodobého diela na výstavbe teoretických základov sociologického systému, sú príznačne neobyčajnou podnetnosťou, nechávajúcou, prirodzene, dostatočne široký priestor pre ďalšie skúmanie a teoretické riešenie nastolených problémov.

Otakar Mošner

ZASA O UMENÍ A MYSLENÍ

V Kultúrnom živote (1966/14) vyšiel článok od Jána Albrechta pod názvom *Opäť o umení a myslení*. Autor v ňom operuje aj niektorými mojimi termínmi („pojmový ekvivalent“, „mimoracionálne vnemové zážitky“) a polemizuje s niektorými mojimi vývodmi, avšak neadekvátne interpretovanými. Snáď postačí, keď to doložím rozborom čo len *prvého* odseku Albrechtovho článku. Domnievam sa, že to postačí aj na osvetlenie stylistických a argumentačných zvláštností článku.

Najprv však zrekapitulujem v najúspornejšej skratke podstatné vývody svojich vlastných, už publikovaných statí o téme, ktorou sa zaoberá Ján Albrecht vo svojom článku.

Základnou charakteristickou črtou skutočného poznania (i. e. pojmového, racionálneho, logicky zdôvodneného) je ponímať vzťahy, súvislosti a rozpory predmetu

poznania. Poznanie v najvlastnejšom slova zmysle je usporadúvaním a vypočítavaním, operovaním pojmami. Niet poznania bez pojmovej výzbroje. Ak seriózne hovoríme o špecifických črtách rôznych poznatkov (t. j. racionálnych či pojmových, pričom sám poznávací proces je sčasti imaginatívny alebo intuitívny), tak iba v tom zmysle, že táto špecifickosť je determinovaná kvalitatívnou vymedzenosťou každého predmetu poznania.

Naproti tomu *najvlastnejšie* špecifikum estetična nie je gnozeologickej povahy, i keď každý tvorca umeleckého diela ako vôbec každý človek je *organickou jednotou* (a spolu rozpornou) funkcií biologických, sociálnych, poznávacích, estetických atď.

Existujú umelecké druhy a žánre, kde poznávací moment tvorí organickú zložku *komplexného* umeleckého diela. O zdielnosti, nekomplexného, *homogénneho* arte-